

İttihad-ı İslam

İttihad-ı İslam'ın mana ve ehemmiyetini çok iyi anlamak gerekir. İslam dini, teavün, tesanüt ve ittifakı netice verecek mühim düsturlar ortaya koymuştur. İslam kardeşliğinden meydana gelen tesanüd ve ittifakla büyük bir kuvvet meydana gelir, bu kuvvetle her türlü nifak ve tehlikenin üstesinden gelinir ve böylece sulh-u umumi temin edilir. **“İttifakta kuvvet, ittihadda hayat, uhuvvette saadet vardır.”** diyen Bediüzzaman Hazretlerinin, İslam âleminin birlik ve beraberliği hakkındaki şu tespiti de çok manidardır.

“Şimdi ise, en ziyâde birbirine muhtaç ve birbirinden mazlum ve birbirinden fakir ve ecnebi tahakkümü altında ezilen anasır ve kabail-i İslamiye içinde, fikr-i millîyetle birbirine yabancı bakmak ve birbirini düşman telakki etmek, öyle bir felâkettir ki, tarif edilmez.”¹

Avrupa birliğinin, düne kadar birbirine düşman devletlerinin bugün ortak menfaatleri uğruna, aralarında vizeyi kaldırmaktan, paralarını birleştirmeye kadar birçok sahada birlikte hareket etmeleri, öte yandan bu birliği bir Hıristiyan kulübü hâline sokup, Türkiye'yi içlerine almamak için sudan bahanelerle direnmeleri, Üstad Bediüzzaman'ın bir asır önce üzerinde önemle durduğu İttihad-ı İslam fikrini milletimizin ruh dünyasında yeniden canlandırdığı gibi, yöneticilerimizin de sadece Batı'ya bağlı kalmayıp, kendileriyle çok yönlü bağlarımız bulunan İslam âlemine de yönelmelerine yol açmıştır.

Üstad Hazretleri, bu ittihadın tahakkukuna en büyük engelin, Avrupa'nın Müslümanları birbirine düşman etme, onları bölme ve yutma politikası olduğunu tâ o zamanlar tespit etmiş ve bu tehlikeyi şöyle dile getirmiştir:

“Fikr-i millîyet, şu asırda çok ileri gitmiş. Hususan dessay Avrupa zâlimleri, bunu İslamlar içinde menfî bir surette uyandırıyorlar; tâ ki, parçalayıp onları yutsunlar.”²

Memleketimizde bu fitneye itibar edilmemesinin tek ve yegâne sebebi, insanımızın din ve mukaddesatına olan bağlılığıdır. Çünkü, onların mihengi imanıdır, vicdanıdır. Öyle ise bütün Müslümanlar hep birlikte Kur'an-ı Mübine, din-i İslam'a sarılmalı, onun ahkâmı ve emirleri doğrultusunda hareket etmeli ve asla tefrikaya düşmemelidirler. Müminler birbirine sırt çevirmemeli, birbirine karşı düşmanca

davranmaktan, hak ve hakikate muhâlif hareketlerde bulunmaktan sakınmalıdırlar. Çünkü Cenab-ı Hak bizleri en büyük bir nimet olan İslam dini ile şereflendirmiş ve uhuvvet-i diniyeye mazhar kılmıştır. Dinimiz uhuvvet ve muhabbet üzerine bina edilmiştir. Uhuvvet, insanların yegâne kurtarıcısı, içtimaî nizamın temeli, saadet-i beşeriyenin muhafızı ve muaşeret-i medeniyetin üssül esasıdır. Peygamber Efendimiz (sav.) şöyle buyururlar:

“Birbirinizi sevmedikçe hakiki iman etmiş olamazsınız.”

Gerek fertlerin, gerekse devletlerin birbirine karşı kin ve düşmanlık beslemesi nifak, kin ve adaveti intaç eder, o toplumu yaşanmaz hâle getirir, huzur ve saadeti ortadan kaldırır. Muhabbet ve uhuvvetin olduğu bir toplumda ise, huzur ve saadet vardır. Böyle bir toplumda hariçten gelebilecek her türlü fitnenin de fazla tesiri olmaz.

Şunu hemen ifade edelim ki, insanlarda istismara en müsait ve en zayıf damar **“kavmiyetçilik”** damarıdır. Bugün birtakım iç ve dış güçler, insanımızın bu damarını kendi menfur emellerine alet etmek istemektedir. Bu maksatla sistemli ve plânlı bir şekilde kavmiyetçilik fikrini körüklemektedirler. Bu bakımdan, ruhları ürperten ve memleketleri dehşetli cehennemlere çeviren bu fitneye karşı çok uyanık olunmalı ve bu oyunlara gelinmemelidir. Tarihin elim ve hazîn tablolarından ibret almamız gerekir. Aksi hâlde, telâfisi mümkün olmayan nedametler duyarız. Vatan ve milletimizi hedef alan en büyük tehlike, tefrikadır. Tefrika, devletleri ve milletleri kökünden koparır, birbirleriyle çarpıştırır mahveder, perişan eder, zir ü zeber eder. Memleketleri kana boyar, devletlerin, milletlerin mevcudiyetlerini ortadan kaldırır.

Bu vatanda yaşayan vatandaşlarımız, özellikle de Türkler ile Kürtler, İslam kardeşliği sayesinde böyle bir hataya düşmeyeceklerdir inşallah. Çünkü onlar çok iyi biliyorlar ki, bütün bunlar, Türkiye'nin gelişmesini istemeyen ve onları bölmeye çalışan dış güçlerin ve gizli zındıkların planlı ve sinsî oyunlarıdır. Merhum Mehmet Akif;

*“Târîh’i tekerrür diye târîf ediyorlar;
Hîç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?”[3](#)*

buyuruyor. Yakın tarihimizde özellikle Arap âleminin bölünme ve parçalanmalarla perişan olduğu, bu parçalanmanın memleketimizde de vuku bulması için dış güçler tarafından büyük çabalar gösterildiği ve bu iş için büyük paralar harcandığı hepimizin malumudur.

Nitekim, Osmanlıların maddi ve manevi fütuhâtı karşısında gözleri kamaşan ve

onlarla yapmış oldukları maddi cihadda mağlup olan haçlı zihniyeti, birçok batılı fikir ve siyaset adamları sık sık bir araya gelerek şöyle bir karar almışlardı:

“Bizim Osmanlıları cepheden savaşarak mağlup etmemiz mümkün değildir; onları parçalamamız için ne gerekiyorsa yapmamız lazım.”

Bu maksatla çeşitli planlar yapmaya ve çareler aramaya başlamışlardır.

Bu gayelerini gerçekleştirmek için aylarca, belki senelerce çalışan Batılı emperyalist güçler, uzun süren araştırmalar neticesinde Osmanlıları parçalamanın ve içlerinde tefrika çıkarmanın en kolay ve en müessir yolu olarak “ırkçılığı” tespit etmişlerdi. Ayrıca, onların içinde çeşitli okullar açmanın ve orda yetişen gençleri kendi lehlerinde ve Osmanlıların aleyhinde kullanmanın da etkili olacağı üzerinde ittifak etmişlerdi. Osmanlı döneminde açılan ruhban okulu ve Robert Koleji bu fikrin ürünüdür.

Batılı güçler, bütün bu planlarını uygulamak için gece gündüz durmadan çalışmışlar ve bu planlar çerçevesinde Türk kavmiyetçiliğini körüklemeyi bir Yahudi deruhte etmiş ve bu alanda birçok çalışmalar yapmıştır. 1841-1900 yıllarında yaşamış olan Fransız Yahudisi David- Leon Cahun, yazdığı birçok çocuk romanında sürekli Türk ırkını methederek Arapları kötülemiştir.

Arap ırkçılığını da **Güstave Le Bon** adında bir Fransız deruhte etmiş ve daha sonra “*Arap Medeniyeti*” isimli bir kitap yazmıştır. Bon bu kitabında Arap milletin çok zeki, misafirperver ve hamiyetperver olduğuna dair birçok güzel ifadelerle onları medih ve sena ediyor, İslam’ın getirdiği bütün faziletleri de Arap ırkına bağlıyor ve kitabın sonunda şöyle diyordu:

“Fakat böyle zeki bir millet, neden dünyâda layık oldukları seviyeye gelemediler, çünkü Osmanlılar onların ilerlemesine engel olmuşlardır.”

Yazar, sırf bu cümleyi söylemek için bu kitabı telif etmiştir. Daha sonra bu kitap, Arapçaya çevrilmiş ve Arapların Osmanlılardan soğumasında ve uzaklaşmasında büyük rol oynamıştır. Yine bu fitneci adam, kitabın bir yerinde şöyle diyordu:

*“... Her ne kadar Türkler, mahir harpçi iseler de bir milletin medenileşmesine imkân tanıyan vasıflardan mahrumdurlar. Mağlûp ettikleri Arapların eserini geliştirmek şöyle dursun, kendilerine bırakılmış olan mirastan istifade bile edemediler. Araplar '**Türklerin bastığı yerde ot bitmez.**' derler. Nitekim öyle oldu. Orada bir daha ot bitmedi. İleriki bir bahiste Arapların eski*

imparatorluğunun, bu yeni efendilerin elinde çok çabuk, nasıl bir tedenni içine düştüğünü göreceğiz...”⁴

Yine, Kürt kökenli ve dindar bir aileden olan Diyarbakırlı **Ziya Gökalp** da önceleri Kürtçe bir “*Alfabé*” yazmış; fakat onun akıl hocası Durhkeim, “**Etki tepkiyi doğurur.**” diyerek, Türkçülükle ilgili çalışmalar yapmasını telkin etmiştir. Ziya Gökalp’a Türkçülüğü ilk defa telkin eden, Yahudi dönmesi ve asıl adı **Moiz Kohén** olan *Tekin Alp*’tir. Bunlardan etkilenen Ziya Gökalp Türkçülükle ilgili çalışmalar yapmış ve bu konuda birçok kitap yazmıştır. “*Türkçülüğün Esasları*” adlı kitabı bunların başında gelmektedir.

Türkçülüğü teşvik edip hararetle savunanların Yahudi dönmesi Ahmet Vefik Paşa, Çerkez asıllı Ömer Seyfettin ve Leh asıllı Mustafa Celaleddin Paşa gibi kimselerin Türk olmayıp, mason ve başka milletlerden olmaları, bu çalışmaların Türklerin lehine değil, Müslümanları birbirine düşürmek için büyük bir oyun olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Evet, İttihad-ı İslam’ın tahakkukunu istemeyen Batılı güçler, Türk’ten fazla Türkçü, Arap’tan fazla Arapçı kesilerek Müslümanların içine menfi milliyetçilik fikrini sokmuş ve maalesef, ırkçılık propagandalarında başarıya ulaşmışlardır. Böylece Arapları Osmanlıdan ayırdıkları gibi, dinleri, dilleri ve ırkları bir olan Araplar arasına da bölgecilik ve kabilecilik tohumlarını ekmiş, onları da parça parça etmişler ve bir araya gelmelerini engellemişlerdir. Nihayet bütün bu gelişmeler sonunda o muhteşem imparatorluk yıkılmaktan kurtulamamıştır. Üstad Bediüzzaman Hazretleri Sünuhat adlı eserinde Osmanlının yıkılmasından sonraki ahvali şöyle ifade eder:

*“**Haccın bahusus taarrüfle tevhid-i efkârı, teavünle teşrik-i mesaiyi tazammun eden içindeki siyaset-i âliye-i İslamiye ve maslahat-ı vâsia-i içtimaiyenin ihmalidir ki, düşmana milyonlarla İslamı, İslam aleyhinde istihdama zemin ihzar etti. İşte Hint, düşman zannederek, hâlbuki pederini öldürmüş, başında oturmuş bağılıyor. İşte Tatar, Kafkas, öldürülmesine yardım ettiği şahıs, biçare valideleri olduğunu, 'ba'de harabî'l-Basra' anlıyor. Ayak ucunda ağlıyorlar. İşte Arap, yanlışlıkla kahraman kardeşini öldürüp, hayretinden ağlamayı da bilmiyor. İşte Afrika, biraderini tanımayarak öldürdü, şimdi vâveylâ ediyor. İşte âlem-i İslam, bayraktar oğlunu gafletle bilmeyerek öldürmesine yardım etti, valide gibi saçlarını çekip âh ü fizar ediyor. Milyonlarla ehl-i İslam, hayr-ı mahz olan sefer-i hacca şedd-i rahl etmek yerine, şerr-i mahz olan düşman bayrağı altında dünyâda uzun seyahatlar ettirildi. Fa'tebirû.**”*

Evet, ırkçılık, İslam âlemi üzerine çökmüş küre-i zemin kadar ağır ve kanserden daha tehlikeli bir hastalık ve büyük bir musibettir. Buna karşı istinad noktamız, muhabbet ve ittihadı emreden İslamiyet'e sarılmak, marifet ile fikirleri birleştirmektir.

"İşte bu kudsî millîyetin rabitasıyla, umum ehl-i İslam bir tek aşiret hükmüne geçiyor. Aşiretin efradı gibi İslam taifeleri de, birbirine uhuvvet-i İslamiye ile mürtebit ve alâkadar olur. Birbirine manen, lüzum olsa maddeten yardım eder. Güya bütün İslam taifeleri bir silsile-i nuraniye ile birbirine bağlıdır."[5](#)

İslam dini kavmiyetçiliği şiddetle yasaklamıştır. Kavmiyetçilik, körü körüne bir ırkı veya bir soyu üstün sayarak diğer kavimleri hakir gören, kendi ırkından olmayanları kötüleyen, saldırgan, istilâcı ve zulümkâr bir zihniyettir. Kavmiyetçilik, dinî bağları gevşeten anarşi ve vahşete yaygınlık kazandıran ve içtimaî bünyelerde tahribe yol açan bir mikroptur. Zira ırkçılık, hayata nizam veren dinî ve ahlâkî esaslar yerine, ırkî ve kavmî râbitaları esas aldığı için tahripkârdır.

Üstad Bediüzzaman Hazretleri menfi millîyetin ne kadar muzır ve tehlikeli olduğunu o zamanın Reis-i Cumhuru ve Başvekiline yazmış olduğu bir mektubunda şöyle ifade eder:

*"Ben Van'da iken, hamiyetli Kürt bir talebeme dedim ki: **Türkler İslamiyet'e çok hizmet etmişler. Sen onlara ne niyetle bakıyorsun?**' dedim. Dedi: '**Ben Müslüman bir Türk'ü, fâsık bir kardeşime tercih ediyorum. Belki babamdan ziyâde ona alâkadarım. Çünkü tam imana hizmet ediyorlar.'** Bir zaman geçti (Allah rahmet etsin) o talebem, ben esarette iken, İstanbul'da mektebe girmiş. Esaretten geldikten sonra gördüm. Bazı ırkçı muallimlerden aldığı aks-ül amel ile o da Kürdçülük damarı ile başka bir mesleğe girmiş. Bana dedi: '**Ben şimdi gayet fâsık, hattâ dinsiz de olsa bir Kürd'ü, sâlih bir Türk'e tercih ediyorum.'** Sonra ben onu birkaç sohbetle kurtardım. Tam kanaatı geldi ki: **Türkler, bu millet-i İslamiyenin kahraman bir ordusudur.**"[6](#)*

Bütün hayatı vatan ve millete hizmetle geçen ve İslamiyet'i tâvizsiz yaşayan İstiklâl Şâirimiz merhûm Mehmed Âkif Ersoy'un milletin birlik ve beraberliğini anlatan ve kavmiyetçiliği şiddetle tel'in eden şu harika şiirini dikkatinize sunmak istiyorum:

Bu bakımdan her türlü menfi hareketten ve özellikle ırkçılıktan vatanın bekası ve milletin saadet ve selameti adına şiddetle sakınmamız ve bu konuda çok hassas davranmamız gerekmektedir. Zaten kavmiyetçilik dinimizde "cahiliye âdeti" olarak

görülmüş ve reddedilmiştir. Kavmiyetçilik, İslam'ın bekasına, Müslümanların huzur ve saadetlerine en büyük bir darbedir.

*"... ehl-i dalalet ve ilhaddan tut, tâ ehl-i küfrün âlemine, tâ dünyanın ehval ve mesaibine kadar birbiri içinde size karşı zararlı bir vaziyet alan, birbiri arkasında size hiddet ve hırs ile bakan, belki yetmiş nevi düşmanlar var. Bütün bunlara karşı kuvvetli silâhın ve siperin ve kal'an: **Uhuvvet-i İslamiyedir.** Bu kal'a-i İslamiyeyi, küçük adavetlerle ve bahanelerle sarsmak; ne kadar hilaf-ı vicdan ve ne kadar hilaf-ı maslahat-ı İslamiye olduğunu bil, ayıl!.."7*

Kavmiyetçilik ya da soy-sop üstünlüğü iddia etmek, içtimaî hayatın temel esaslarından olan adaleti, muhabbeti ve tesanüdü ciddî biçimde zedeler ve bunların yerini zulüm, tahakküm, tefrika ve terör alır. Bediüzzaman Hazretleri, dinî râbîta yerine, millî râbitaların esas alınması hâlinde, adalete bedel zulme düşüleceğini şöyle beyan etmektedir:

*"**Unsuriyet ve millîyet esasları,** adaleti ve hakkı takib etmediğinden zulmeder. Adalet üzerine gitmez. Çünkü: Unsuriyet-perver bir hâkim, milletdaşını tercih eder, adalet edemez."*8

Kavmiyetçilik, içtimaî râbitaları zayıflatır, uhuvveti sarsar, muhabbeti gölgeler, samimiyeti selbeder. Kin, haset, adavet gibi mânevî mikroplara memba olduğundan, birlik ve beraberliği zedeler.

Kavmiyetçilik, insanı korkunç bir vahşet ve kin iklimine doğru sürükler; onun mahiyetindeki şefkat, merhamet ve mürüvvet gibi ulvî seciyeleri tamamen yok eder. Şu an memleketimizde olduğu gibi, bütün dünyâda kavmiyetçi ve bölücü anarşistlerin masum insanlara yaptıkları fecî katliam bunun açık bir delilidir.

Kavmiyetçilik, Müslümanlar arasında ayrılık tohumlarının atılmasına, kalplerin rencide edilmesine ve tefrikaya sebeptir. Kavmiyet fikri zehirlidir, onu yutanlar asla iflah olmazlar; o zehirden şifa beklenilmez. Kavmiyetçilik, yıkıcı bir fırtına gibidir. Tarihin şehâdetiyle nice devletleri zaafa düşürmüş, nicelerini tarih sahnesinden silmiş, cebir ve tahakküm ile nice müessif hadiselerle sebep olmuştur. Nitekim, kavmiyetçiliği esas alan Emeviler, kendi kabilelerini diğer Arap kabilelerden ve başka ırklardan üstün görmekle, İslam'ın inkişafına büyük zararlar vermiş ve nihayet tarih sahnesinden silinmişlerdir. Evet, kavmiyetçilik felsefesi, gurur, enaniyet, üstünlük iddiası ve asalet dâvası gibi menfi esaslara binâ edildiğinden içtimaî hayatta daima fitne ve fesadı körükler, huzursuzluk ve keşmekeşliğe sebep olur.

Meziyet ve faziletleri kendine hasretmek, kusur ve noksanlıklarını görmemek kavmiyetçiliğin şiarıdır.

Kavmiyetçilik, insandaki yüksek hamiyet hislerini sadece kendi ırkına tahsis ettirmekle yüksek, ebedî, mânevî ve uhrevî ideallerin gelişmesini engeller. İnsandaki fitrî seciyelerin yerlerini değiştirir; tevazua bedel gurur, muhabbete bedel kin, yardımlaşmaya bedel çarpışmayı tahrik eder; hakka bedel kuvveti esas alır.

Kavmiyetçilik, insanlık âlemini helâk eden bir zakkum ağacı gibidir. İnsanlık, onun zehirli meyvelerinin sancısını, asırlarca çekmiş ve hâlen de çekmektedir. Zira onun zehirli suyundan içenlerin o sancıdan kurtulmaları mümkün değildir. Kavmiyetçilik davası güdenler, dünyâda olduğu gibi, âlem-i berzahta ve âlem-i ahirette de elim akıbete duçar olacaklardır. Nitekim Peygamber Efendimiz (sav.) bir hadis-i şeriflerinde

“Müslüman millet ve kavimleri, fert ve cemaatleri birbirlerinden ayıran ve bölmeye gayret gösteren bizden değildir.”

buyurarak tefrikanın ne kadar büyük bir tehlike olduğuna dikkat çekmiştir. Başka bir hadis-i şeriflerinde ise şöyle buyrulmaktadır:

“Ümmetimin helâk olması üç şeyden ileri gelecektir: 1. Kaderiyye (Fertler, kendi fiillerini kendileri yaratırlar, diyerek Allah’ın takdir ve iradesini kabul etmeyenler.) 2. Unsuriyet (ırkçılık) dâvası gütme. 3. Dinî mes’elelerin rivâyetinde titiz davranmamak.”[9](#)

Soy-sop üstünlüğü dâvasında bulunmanın ne derece tehlikeli olduğunu beyan sadedinde aşağıdaki hadîs-i şerifleri de dikkatinize sunuyorum.

“Kavmiyet dâvasına çağıran, bizden değildir. Kavmiyet uğruna savaşan da bizden değildir. Keza kavmiyet dâvası üzerine ölen de bizden değildir.”[10](#)

“Kavmiyetçilik dâvası güdenler, Cehennem’de iki dizi üzerine çökecek olanlardır.”

Dediler ki: “Ey Allah’ın Resulü, oruç tutsa ve namaz kılsa da mı?”

“Evet! Oruç tutsa da namaz kılsa da.”[11](#) diye buyurdular.

Kavmiyetçilik illetine müptelâ olanlar, insanlar arasındaki birlik ve beraberliği, uhuvvet ve muhabbeti, şefkat ve adaleti emreden İslam dinine sarılmak yerine, ırkçılığı esas alırlar. Böyle kimselerin hamiyet duyguları daralır, körelir ve sönüp gider. Ve nihayet, kendilerini ve taraftarlarını tatmin etmek için muhayyel efsanelerden medet ummaya başlarlar.

Bediüzzaman Hazretleri, İslâmiyet’in mânâ, şümül ve müessiriyet açısından yeterli olduğunu; bu râbitaların kavmiyetçilikteki râbitalardan çok daha râsih, metin, samimî, hasbî ve daimî olduğunu fiilen sergilemiş ve bu konudaki görüşünü şöyle dile getirir:

“...İslâmiyet’in verdiği uhuvvet içinde, bin uhuvvet var; âlem-i Beka’da ve âlem-i Berzah’ta o uhuvvet bâkî kalıyor. Onun için uhuvvet-i milliye, ne kadar da kâvî olsa, onun bir perdesi hükmüne geçebilir. Yoksa, onu onun yerine ikame etmek; aynı kal’anın taşlarını, kal’anın içindeki elmas hazinesinin yerine koyup, o elmasları dışarı atmak nev’inden ahmakâne bir cinayettir.”

“Evet, acaba hangi unsur var ki, üç yüz elli milyon vardır? Ve o İslâmiyet yerine o unsuriyet fikri, fikir sahibine o kadar kardeşleri, hem ebedî kardeşleri kazandırır!...”[12](#)

(O zamanki Müslümanların sayısı üç yüz milyon idi. Şu anda bu rakam iki milyara yaklaşmıştır.)

Kavmiyetçilik kuru bir davadan ve vehimden ibarettir.

Bir insanın aç ve susuz kaldığını düşününüz. Bu adam açlık eleminden kurtulmak için sırtındaki elbisesini satarak karnını doyurabilir. Fakat, ben iyi bir Türküm veya Kürdüm ya da Çerkez’im diyerek ırkını satmak istese kaç para eder veya kim ona talip olur?

Bundan seneler önce vefat etmiş olan insanların kemiklerini çıkarıp bir yere dizseniz bu kemiklerin hangi ırka ait olduğunu anlayabilir misiniz? Elbette ki, hayır. Çünkü kemiğin Kürdü, Türkü, Laz’ı, Arap’ı veya Çerkez’i olmaz. Ruh, alem-i emirden geldiği için, zaten onun ırkı yoktur. Ama cesedin siyah ve beyaz gibi renkleri olabilir. Kıymet, güzellik ve kemalat cesedin değil, ruhundur. Hem ölüm döşeginde bulunan

veya amansız bir hastalığın pençesine düşmüş olan bir kişiyi teselli etmek için; “ bu hastalık sana ne kadar ıstırap verirse versin sen hiç merak etme, kederlenme, çünkü sen iyi bir Türksün veya Kürtsün” dese, acaba bu söz, o hastaya bir teselli verebilir mi?

Kavmiyetçilik kabir de geçerli bir akçe değildir. Hem kabirde sual melekleri, hiç kimseye hangi soya mensup olduğunu sormayacak; ona Rabbin kimdir?, Dinin nedir? gibi sualler sorulacaktır. Demek ki, böyle bir davada bulunmak kabirde bile beş para etmiyor. Orada kıymetli olan geçer akçe, salih amel ve takvadır. Babanın oğlundan, annenin çocuğundan kaçacağı mahşer meydanında, o dehşetli hesap gününde de, hiçbir ferde kavmiyetinden dolayı hususiyet tanınmayacaktır. Bediüzzaman Hazretleri, saf ırk felsefesinin tamamen hayalî ve vehmî olduğunu ve millî birliği unsuriyetin değil, “dil, din ve vatan münasebeti”nin temin edeceğini müdafaa eder:

“Levh-i Mahfuz açılrsa ancak hakiki unsurlar birbirinden tefrik edilebilir. Öyle ise, hakikî unsuriyet fikrine, hareketi ve hamiyeti bina etmek, mânâsız ve hem pek zararlıdır. Onun içindir ki: Menfî milliyetçilerin ve unsuriyet-perverlerin reislerinden ve dîne karşı pek lâkayd birisi, mecbur olmuş, demiş: 'Dil, din, bir ise; millet birdir.'[13](#)

Bir ayette mealen şöyle buyrulmaktadır:

“Allah’ın katında en üstün olanınız takvada en ileri olanınızdır. Muhakkak ki, Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.”[14](#)

Bu ayetten de anlaşıldığı gibi, insanların birbirlerine üstünlükleri ne ırk, ne rütbe, ne makam, ne de zenginlikle olmayıp, ancak iman, itikat, marifet, ilim, fazilet, takva ve amel-i salih gibi ulvî meziyetlerin dereceleri nispetindedir. Her meselede olduğu gibi, bunda da ölçüyü koyan Allah’tır. Hiçbir kimse kendiliğinden bir ölçü koyamaz.

Bütün insanlar Allahu Azîmüştân’ın eseridir, sanatıdır. Hepsi Allah’ın kulları ve bir babanın çocuklarıdır. Vücutları, aynı elementlerden dokunmuş, aynı beşikte büyümüş, aynı havayı teneffüs etmiş, aynı sofradan beslenmiş ve aynı güneşten ziyâlanmışlardır. Bu bakımdan, bu ulvî hakikatlerden hissesi olmayan herhangi bir ferdin baba, dede ve ecdadının faziletiyle iftihar etmeye hakkı yoktur. Şayet bir

insanın kendisi cahilse ve güzel ahlâktan mahrum ise, ecdadının ilmi, irfanı, fazileti ve ahlâkı ona bir şan, bir şeref kazandırmaz. Kendisi çok fakir ve yoksul olan bir adamın, dedesinin geçmişteki zenginliği ile ihtiyacını gideremediği gibi...

Öte yandan, insanların gerek yaratılmaları, gerekse şu veya bu kabileye mensup olmaları kendi iradeleri ve tercihleri ile değil, tamamen Allahu Azîmüşşân'ın halk ve iradesi ile. Bir insanın kendi ilminin, maharetinin, kesbinin, sanatının, kabiliyetinin neticesi olmayan bir şeyle hiçbir surette iftihar etmeye hakkı yoktur. Farzımuhal, şu veya bu kabileye intisap bir şeref, bir fazilet dahi olsa, o zaman iftihar ve gurur yerine, o ihsana karşı, Allah'a şükür ve hamd etmek icap eder.

Bediüzzaman Hazretleri ırkçılık hastalığına yakalanmamak ve Avrupa'nın oyunlarına gelmemek ve İttihad-ı İslam'ı tesis etmek için, bir taraftan eserlerinde imana ait şüphe ve vesveseleri izale edici mukni delil ve burhanlar serdederken, diğer taraftan da millet ve memleketin birlik ve beraberliğini, uhuvvet ve muhabbetini perçinleyici kuvvetli ve muknî dersler vermiş; görüşlerini her vesileyle dile getirmiş, yetkilileri, bir din âlimi olarak uyarmış, ancak problemlerin çözümünde milletin daha önemli olduğunu çok iyi bildiği için onları irşad etmeyi esas almıştır.

Üstad Hazretleri, 1908 yılında İstanbul'a giderek Sultan Abdulhamid ile bizzat görüşme talebinde bulunmuş ve kendisine şöyle bir dilekçe yazmıştır:

"Münhasif Yıldızı darülfünun et; tâ, Süreyya kadar âlî olsun! Ve oraya seyyahlar, zebanîler yerine, ehl-i hakikat melâike-i rahmeti yerleştir; tâ cennet gibi olsun! Ve Yıldızdaki milletin sana hediye ettiği servetini, milletin baş hastalığı olan cehaletini tedavi için büyük dinî darülfünunlara sarf ile millete iade et ve milletin mürüvvet ve muhabbetine itimad et. Zira, senin şâhâne idarene millet mütekeffildir. Bu ömürden sonra sırf âhireti düşünmek lâzım. Dünya seni terk etmeden evvel sen dünyayı terket! Zekât-ül-ömrü Ömr-ü sâni yolunda sarfeyle. Şimdi muvazene edelim: Yıldız, eğlence yeri olmalı veya darülfünun olmalı? ve içinde seyyahlar gezmeli veya ulemâ tedris etmeli? Ve gasbedilmiş olmalı veyahut hediye edilmiş olmalı? Hangisi daha iyidir? İnsaf sahipleri hükmetsin."[15](#)

Şark-i Anadolu'dan çıkan Küfreviler, Arvasiler ve Tağiler gibi birçok mühim âlimler, mürşitler ve evliyalar da gerek medrese, gerekse tekke ve zaviyeler ile nice insanların irşadına vesile olmuşlar, onları menhiyattan, şikak ve nifaktan, kin ve adavetten men edip, birlik ve beraberliğin, uhuvvet ve kardeşliğin önemini anlatmışlardır.

Evet, asrımızın müceddidi olan Bediüzzaman Hazretleri, Avrupa'nın fen ve sanat silahıyla Müslamanları esaret altına almasının acısını ruhunun en derinliklerinde hissetmiş ve Müslümanların da bu sahada terakki etmeleri için din ilimleriyle fen

ilimlerinin birlikte okutulacağı, Doğu'nun maddi ve manevi kalkınmasında zaruri olduğuna inandığı ve ismine Medreset-üz Zehra adını verdiği bir darü'l fünun merkezinin kurulması için büyük çaba göstermiştir.

Üstad Hazretleri bu hususu şöyle ifade eder:

“Altmış beş sene evvel Câmi-ül Ezher'e gitmek istiyordum. Âlem-i İslam'ın medresesidir diye, ben de o mübarek medresede bir ders almaya niyet ettim. Fakat kısmet olmadı. Cenab-ı Hak rahmetiyle bir fikir ruhuma verdi ki: Câmi-ül Ezher Afrika'da bir medrese-i umumiye olduğu gibi; Asya, Afrika'dan ne kadar büyük ise, daha büyük bir dârülfünun, bir İslam üniversitesi Asya'da lâzımdır. Tâ ki İslam kavimlerini, meselâ Arabîstan, Hindistan, İnan, Kafkas, Türkistan, Kürdistan'daki milletleri, menfî ırkçılık ifsad etmesin. Hakikî, müsbet ve kudsî ve umumî millîyet-i hakikiye olan İslamiyet millîyeti ile **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ bir kanun-u esasîsinin tam inkişafına mazhar olsun. Ve felsefe fünunu ile ulûm-u diniye birbiriyle barışsın ve Avrupa medeniyeti, İslamiyet hakaikiyle tam musalaha etsin. Ve Anadolu'daki ehl-i mekteb ve ehl-i medrese birbirine yardımcı olarak ittifak etsin diye vilayat-ı şarkiyenin merkezinde hem Hindistan, hem Arabîstan, hem İnan, hem Kafkas, hem Türkistan'ın ortasında Medreset-üz Zehra manasında, Câmi-ül Ezher üslûbunda bir dârülfünun; hem mekteb, hem medrese olarak bir üniversite için, tam elli beş senedir Risale-i Nur'un hakaikına çalıştığım gibi, ona da çalışmışım. En evvel bunun kıymetini (Allah rahmet etsin) Sultan Reşad takdir edip yalnız binasını yapmak için yirmi bin altın lira verdiği gibi, sonra ben eski harb-i umumîdeki esaretimden döndüğüm vakit, Ankara'da mevcut 200 meb'ustan 163 meb'usun imzası ile 150 bin lira, o zaman paranın kıymetli vaktinde, aynı o üniversite için vermeyi kabul ve imza ettiler.”[16](#)**

Üstad Hazretleri, Doğu'da kurulmasını çok arzu ettiği bu “Dârülfünunun” sadece Türkiye'deki öğrencilerin değil, birçok İslam ülkesinden gelecek öğrencilerin de eğitim göreceği bir kurum olacağını şöyle ifade etmektedir:

“Bu dârülfünun hem İnan, hem Arabîstan hem Mısır ve Afganistan hem Pakistan ve Türkistan ve Anadolu'nun merkezinde bir kalb hükmündedir. Ve hem bir Câmi-ül Ezher, bir Medreset-üz Zehra'dır.”[17](#)

Buradan mezun olan talebeler hem kendi memleketlerinde, “imanlı ve mesleğinde ehil ilim adamları” olarak görev yapacaklar, hem de bu müessesede istikbalin ilim ve devlet adamlarının yetişmesiyle ittihad-ı İslam'ın da temeli atılmış olacaktır.

İttihad-ı İslam; İslam esaslarını ve İslam millîyetini esas alıp, menfi millîyetçilikten uzak durmak, dini esaslarda ittifak edip, teferruatta münakaşa etmemek ve ihtilaf konusu olan meseleleri meşveretle izale etmektir. Üstadımız İttihad-ı İslam'ı şöyle tarif eder:

*"Bu ittihadın cihetülvahdeti ve irtibatı, **Tevhid-i İlâhîdir**; peyman ve yemini, imandır. Müntesibleri, kalûbelâdan dâhil olan umum mü'minlerdir; defter-i esmâları da Levh-i Mahfuzdur; bu ittihadın nâşir-i efkârı, umum kütüb-ü İslamiyedir; günlük gazeteleri de İ'lâ-yı Kelimetullahı hedef-i maksad eden umum dinî gazetelerdir. Kulüb ve encümenleri, cami ve mescidlerdir ve dinî medreseler ve zikirhanelerdi, merkezi de Haremeyn-i Şerifeyndir. Böyle cemiyetin reisi Fahr-i Âlemdir (A.S.M.) ve mesleği, herkes kendi nefsiyle mücahede, yâni ahlâk-ı Ahmediye (A.S.M.) ile tahâllûk ve Sünnet-i Nebeviyeyi ihya ve başkalarına da muhabbet ve eğer zarar etmezse nasihat etmektir. Bu ittihadın nizamnamesi, Sünnet-i Nebeviye ve kanunnamesi evâmir ve nevahi-i şer'iyedir ve kılıçları da berâhin-i katıdır. Zira, medenîlere galebe çalmak, ikna iledir, icbar ile değildir! Taharri-i hakikat, muhabbet iledir. Husumet ise, vahşet ve taassuba karşı idi. Hedef ve maksatları da, İ'lâ-yı Kelimetullahtır. Şeriatta; yüzde doksan dokuz ahlâk, ibadet, âhret ve fazilete aittir, yüzde bir nisbetinde siyasete mütealliktir; onu da ulûlemirlerimiz düşünsünler. Şimdiki maksadımız o silsile-i nûraniyeyi ihtizaza getirmekle herkesi bir şevk-i hâşiş-i vicdaniye ile tarîk-i terakkide kâbe-i kemalâta sevkettir. Zira, İ'lâ-yı Kelimetullahın bu zamanda bir büyük sebebi, maddeten terakki etmektir!" İşte ben bu ittihadın efradındanım ve bu ittihadın tezahürüne teşebbüs edenlerdenim. Yoksa, sebeb-i iftirak olan fırkalardan, partilerden değilim..*

"Elhâsıl, Sultan Selim'e biat etmişim, onun ittihad-ı İslamdaki fikrini kabul ettim. Zira o, vilâyat-ı şarkiyeyi ikaz etti, onlar da ona biat ettiler. Şimdiki Şarklılar, o zamandaki Şarklılardır. Bu meselede seleflerim; Şeyh Cemaleddin-i Efganî, allâmelerden Mısır Müftüsü merhum Muhammed Abdüh, müfrit âlimlerden Ali Suavi, Hoca Tahsin ve İttihad-ı İslamı hedef tutan Namık Kemal ve Sultan Selimdir ki demiş:

**"İhtilâf ü tefrika endişesi,
Kûşe-i kabrimde hattâ bikarar eyler beni;
İttihadken savlet-i a'dayı def'e çaremiz,
İttihad etmezse millet, dağıdar eyler beni..."[18](#)**

Medresetüzzehra konusu Emirdağ Lahikası adlı eserin ikinci cildinde de şu şekilde yer alır:

"Şimdi umum beşerde sulh-u umumî için yani beşerin ifsad

edilmemesi için çareler aranıyor, paktlar kuruluyor. Ve madem bu hükûmet-i İslamiye musalahat-ı umumiye ve hükûmetin selâmeti için Yugoslavya'ya tâ İspanya'ya kadar onları okşayarak dostluk kurmaya çalışıyor. İşte bunların çare-i yegânesinin bir delili olarak gösteriyoruz ki, tesis edilecek Şark Dârülfünununun ilk müteşebbisinin bir ders kitabı olan ve ulûm-u müsbete ve fenniye ile ulûm-u imaniyeyi barıştıran ve bu otuz seneden beri bütün feylesoflara meydan okuyan ve resmî ulemaya dokunduğu ve eski hükûmetle resmen mübareze ettiği hâlde bütün bunlar tarafından takdir ve tahsine mazhar olan ve mahkemelerde beraet kazanan Risale-i Nur'un bu vatan ve millete temin ettiği asayiş ve emniyettir ki; İslam memleketlerinde, hususan Fas'ta, Mısır ve Suriye ve İran gibi yerlerde vuku bulan dâhilî karışıklıkların bu vatanda görülmemesidir.”

“Hem bu darülfünunu “medrese nam me'luf ve me'nus ve cazibedar ve şevk-engiz itibarı olduğu hâlde büyük bir hakikatı tazammun ettiğinden rağabati uyandıran o mübarek mederese ismiyle tesmiye.” Hem “fünun-u cedideyi, ulûm-u medaris ile mezc ve derc ve **Lisan-ı Arabî vacib, Kürdî caiz, Türkî lâzım kılmak**”...”[19](#)

Üstad Hazretleri Tarihçe-i Hayat adlı eserinde ise şöyle buyurur:

“O Vilâyât-ı Şarkîye, Âlem-i İslamın bir nevi merkezi hükmündedir; funun-u cedide yanında, ulûm-u diniye de lâzım ve elzemdir. Çünkü: Ekser enbiyanın Şarkta, ekser hükemanın Garbda gelmesi gösteriyor ki; Şarkın terakkiyatı dinle kaimdir. Başka vilâyetlerde sırf funun-u cedide okuttursanız da, Şarkta her hâlde; millet, vatan maslahatı namına, ulûm-u diniye esas olmalıdır.”

Bu millete yeni bir hayat ve yeni bir ruh kazandıran büyük âlim ve mütefekkir Bediüzzaman Hazretleri, küflü kanaatlerin ve yanlış düşüncelerin yıkılması ve milletin derin gaflet uykusundan uyandırılması için Doğu'da kurulacak bir darülfünunun vücup derecesinde zaruri olduğunu ifade etmiş ve bu konuda yetkilileri uyarmıştır. Bediüzzaman;

“Bizim düşmanımız cehalet, zaruret, ihtilâftır. Bu üç düşmana karşı sanat, marifet, ittifak silâhiyle cihad edeceğiz.”[20](#) buyurmaktadır.

Hiç şüphesiz ki, içtimai hastalıkların yegâne membaı, felaket-i millîyemizin hakiki sebebi ve bütün felaketlerin en müessir amili cehalettir. İlim ve irfandan mahrum olan bir millet hakir ve zelil olarak yaşamaya mecbur olur. Evet, her şey bir şeydir, lakin cahillik hiçbir şey değildir.

Merhum Mehmet Akif Ersoy şu mısralarıyla ihtilafımıza sebep olan cehalet belâsını ne güzel tasvir eder:

*"Eyvah! Bu zilletlere sensin yine illet...
Ey derd-i cehalet, sana düşmekle bu millet."*

*"Bir hâle getirdin ki, ne din kaldı, ne nâmûs?
Ey sîne-i İslam'a çöken kapkara kâbûs,"*

*"Ey hasm-ı hakîkî, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün bırakan el!"*

İlim, sanat ve marifet, beşeriyetin maddi ve manevi saadetine, milletin ferdi ve içtimaî terakkisine vesiledir. Böylece terakki eden milletler, insanlık âleminin hâkimi, medeniyetin de üstadı olurlar. Dinimiz her sahada olduğu gibi, ilim ve sanat sahasında da Müslümanların yükselmelerini emreder.

Maddeten güçlü olmayan devletler hiçbir meselede söz sahibi olamaz; zengin ve gelişmiş devletlerin tahakkümü altına girmeye mecbur kalırlar. Her zaman hakları ellerinden alınır, mazlum durumuna düşer, tedenni eder, sefil ve perişan bir vaziyette yaşamaya mahkûm olurlar. Bediüzzaman Hazretleri iktisadi kalkınmanın ehemmiyetini şöyle nazara verir:

"Bu zamanda i'lâ-yı Kelimetullah, maddeten terakkiye mütevakkıf ve medeniyet-i hakikiyeye girmekle i'lâ-yı Kelimetullah edilebilir."[21](#)

"Neden dünya herkese terakki dünyası olsun da, yalnız bizim için tedenni dünyası olsun!"[22](#)

Millet olarak varlığımızı devam ettirmemiz, maddi ve manevi terakkiye bağlıdır. Bu da ilim, marifet, sanat ve ticarete tekâmülle mümkündür. Hangi millet, sanat, ticaret ve teknoloji ile donanmışsa, ilerlemiş ve gelişmiştir. Maddi terakki, bir millet ve devletin asayişindeki istikrarın da en önemli sebeplerinden biridir. Ticaret ve sanat bir milletin kanı ve canı hükmündedir. İktisaden güçlü olmayan devletler siyasi bakımdan da muvaffak olamazlar.

Bir milletin huzur ve saadetinin vesileleri “ahlak-ı hasene, fikren terakki ve maddeten kuvvetli olmaktır.” Bunların birinden mahrum olan fert ve milletler terakki edemezler. Birinin noksanlığı, diğerlerinin de inkırazına sebep olur. Bu üç kuvvet bir milletin ve devletin istinatgâh noktalarıdır. Bu bakımdan, bunların tealisi ve terakkisi için çalışılmalıdır. Bediüzzaman Hazretleri maddeten geri kalmamızın sebeplerini şöyle ifade eder:

*“Avrupalılar terakkide istikbale uçmalarıyla beraber bizi maddi cihette kurûnu vustâda durduran ve tevkif eden altı tane hastalıktır. O hastalıklar da bunlardır: **Birincisi:** Ye’sin, ümitsizliğin içimizde hayat bulup dirilmesi **İkincisi:** Sıdkın hayat-ı içtimaiye-i siyasiyede ölmesi. **Üçüncüsü:** Adavete muhabbet. **Dördüncüsü:** Ehl-i imanı birbirine bağlayan nuranî rabitaları bilmemek. **Beşincisi:** Çeşit çeşit sâri hastalıklar gibi intişar eden istibdad. **Altıncısı:** Menfaat-ı şahsiyesine himmeti hasretmek.”[23](#)*

Avrupa fen ve teknik sahada büyük bir hızla terakki ederken, bizim yerimizde saymamız, İslam dininin ulviyeti ve kudsiyeti ile asla bağdaşmaz. Garb’ın faydalı sanatlarını, ilmi buluşlarını, fen ve teknik sahasındaki gelişmelerini almak elbette ki elzemdir. Nitekim Peygamber Efendimiz (sav)

“İlim Çin’de de olsa gidip alınız.”

buyurarak bu gerçeği ifade etmişlerdir.

Evet, İslam dini her zaman çalışıp terakki etmeyi emreder. Ona hakkıyla intisap eden ve onun ulviyet ve kudsiyetini idrak edenler her türlü terakkinin ve kemalatın zirvesine çıkarlar. Cenab-ı Hak

“İnsana çalıştığından başkası yoktur.”[24](#)

buyurarak çalışmanın vacip olduğuna işaret etmiştir. Peygamber Efendimiz (sav.) de

“Çalışan Allah’ın dostu ve sevgilisidir.”

“İki günü eşit olan ziyandadır.”

buyurarak, insanları çalışmaya teşvik etmiştir. Onun için bütün Müslümanlar, büyük bir gayretle, azim ve şevkle her sahada terakki ve teali etmelidirler. Ancak Avrupa'nın fen ve sanat alanındaki gelişmelerini alırken inancımızdan, manevi değerlerimizden, kültürümüzden, örf ve âdetlerimizden asla taviz vermemeliyiz.

Evet terakkinin ve medeniyetin ruhu, İslam dinidir. Bugün Avrupa'nın cihanı hayrette bırakan maddi terakkisinin temeli Endülüs Medeniyeti'ne dayanmaktadır. İlim ve fikir terakkisinde derin izler bırakmış olan Endülüs, medeniyet noktasında Avrupa'ya Üstadlık etmiş, Avrupa'nın Avrupa'sı olmuş ve bütün cihanı aydınlatmıştır. Böylece Endülüs, İslam medeniyetinin tarihe altın sayfalarla yazılmasına vesile olmuştur.

İslam medeniyetinin merkezi olan Endülüs'teki bu terakki, Avrupalıların gözlerini kamaştırmıştır. Avrupa'nın çeşitli yerlerinden Endülüs'e gelen birçok insan, buradan aldıkları ilim ve irfanı kendi memleketlerine götürüp medeniyetin esaslarını tesis etmişlerdir. Eskiden zillet ve meskenet içinde yaşayan Avrupalılar, ticaret ve sanatta zirveye ulaşmış olan Endülüs'ü kendilerine örnek alarak ilerlemiş ve bugünkü duruma gelmişlerdir.

Evet, Endülüs, yetiştirdiği ilim ve fen adamları sayesinde kısa bir zamanda manen ve maddeten terakki etmiş, çeşitli meyve ağaçlarını havi bağ ve bahçeler, Elhamra gibi gözleri kamaştıran saraylar ve muhteşem mabetler inşa etmiş ve medeniyetin merkezi olmuştur. Dört bin mermer sütun üzerine inşa edilen Medinetülzehra sarayı yirmi beş yılda tamamlanmıştır. Endülüs'te ilim adamlarına ve âlimlere verilen ehemmiyet sayesinde; İbn-i Rüşd gibi büyük mütefekkir ve feylesoflar; Şâtibi ve İbni Hazm gibi müçtehitler, İbni Arabî gibi maneviyat sultanları, nice âlimler, yüksek dehâlâr, mahir kumandanlar ve dirayetli idareciler yetişmiştir. Burada yetişen fazıl ve âlim kişiler, hayat-ı içtimaiyenin terakkisine, âlicenap insanların yetişmesine vesile olmuşlardır.

Nitekim bu gibi âlim ve mütefekkir zatların himmet ve gayretleriyle tasnif ve telif edilen ve dünyanın hiçbir yerinde olmayan kıymetli eserler, Endülüs'teki kütüphaneleri doldurmuştur. Melik'in sarayındaki kütüphane katalogu kırk beş cilt, kitap sayısı ise altı yüz binden fazla idi.

Avrupalılar, Endülüs'teki maddi terakkiyi alıp dünyalarını mamur ettikleri gibi, manevi sahadaki gelişmeleri de alabilselerdi, ahiretlerini de kurtarıp ebedî saadete mazhar olacaktı, Avrupa'nın birçok yerinde kilise yerine camiler yapılacak, kulaklar çan sesi yerine, ezan-i Muhammedî ile dolacaktı. Fakat heyhat!

Avrupalılar, Endülüs'ten sadece dünya cihetindeki terakkiyi alıp, bütün kâinatta

Cenab-ı Hakk'ın varlık ve birliğini güneş gibi gösteren delillere, dünyevi ve uhrevi terakkinin vesilesi olan manevi terakkiye göz yumdular, onları terakki ettiren manevi sırları anlayamadılar ve bu noktaya bakamadılar.

Sadece iktisadi ve felsefi sahada kalkınmak insanı mutlu edemez ve bunun adına terakki denilemez. Üstadımızın da buyurduğu gibi;

“Hakikî terakki ise; insana verilen kalb, sır, ruh, akıl hattâ hayal ve sair kuvvelerin hayat-ı ebediyeye yüzlerini çevirerek, her biri kendine lâıyk hıususi bir vazife-i ubûdiyette ile meşgul olmaktır.”[25](#)

Evet sadece maddi terakki, felsefe ve akıl esas alınarak marifet, fazilet ve ahlak ihmal edilirse, huzur ve saadet temin edilemez. Zira akıl da bir mahlûktur, idraki sınırlıdır, mahduttur; her şeyi kuşatamaz ve kâmil bir mürşit olamaz. Bunun içindir ki sadece akıl ile hareket eden ve her şeyi akıl ile halletmeye çalışan felsefeciler, sadece kendi ilmini kâfi görmüş, birbirlerinin fikirlerini çürütmekle meşgul olmuş ve tarih boyunca hiçbir noktada ittifak edememişlerdir. Çünkü sadece akıl ile hareket edenler, hadiselerin iç yüzünü, necat yolunu, alem-i ahirette olacak vukuatları bilemezler ve bilemediler de. Vahy-i ilahide ise akıl ve mantığın kabul edemeyeceği veya inkâr edeceği hiçbir hakikat yoktur. Her gelen peygamber, bir önceki peygamberi tasdik edip, daha sonra gelecek peygamberi müjdelemiş, aynı davayı anlatmış, aynı hakikati ders vermiş ve aynı noktada ittifak etmiştir. Onların izinden giden, müçtehidler, mürşitler, alimler ve mutasavvıflar da aynı noktada birleşmiş, aynı istikamette hareket etmiş ve aynı gaye uğrunda cihad etmişlerdir. Kur'an ve diğer semavî kitaplar, insanın dünyevi ve uhrevi saadetine vesile olacak bütün düsturları ve alem-i ahirette olacak bütün hadiseleri bir harita gibi insan aklının önüne koymuştur. Bedü zaman Hazretleri nübüvvet ile felsefenin mukayesesini şu harika cümleleri ile ortaya koymaktadır:

“Âlem-i insaniyette, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar iki cereyan-ı azîm, iki silsile-i efkâr; her tarafta ve her tabaka-i insaniyede dal budak salmış, iki şecere-i azîme hükmünde... Biri, silsile-i nübüvvet ve diyanet; diğeri, silsile-i felsefe ve hikmet, gelmiş gidiyor. Her ne vakit o iki silsile imtizaç ve ittihad etmiş ise, yani silsile-i felsefe, silsile-i diyanete dehalet edip itaat ederek hizmet etmişse; âlem-i insaniyet parlak bir surette bir saadet, bir hayat-ı içtimaiye geçirmiştir. Ne vakit ayrı gitmişler ise, bütün hayır ve nur, silsile-i nübüvvet ve diyanet etrafına toplanmış ve şerler ve dalaletler, felsefe silsilesinin etrafına cem olmuştur.”[26](#)

Evet Batı dünyası, teknik sahada bu kadar terakki etmesine rağmen, insanların

huzur ve saadetlerini temin konusunda aynı başarıyı gösterememişlerdir. Zira yalnız aklın semeresi olan matematik, fizik, kimya ve tıp gibi fen ilimlerinde fazilet, kemalat, huzur ve saadet olamaz. Çünkü onlar aklın faaliyet sahasıdır. Marifet, fazilet ve kamalatın mahallî ise kalp, ruh ve vicdandır. Bediüzzaman Hazretleri'nin buyurduğu gibi;

“Vicdanın ziyası, ulûm-u diniyedir. Aklın nuru, fûnun-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecelli eder.”[27](#)

Nitekim maddeten terakki etmelerine rağmen, maneviyatta, ahlakta, hikmette ve irfanda tedenni eden Avrupa'da, bugün aile hayatı tefessüh etmekte, gençlik ateist olarak yetişmekte ve sefahat bataklığında çırpınmaktadır. Demek ki asıl terakki, kamalat, hakiki fazilet ve saadet, fen ilimleri ile dini ilimleri cem etmekle ve birlikte yürütmekle olur. Bir medeniyetin kemali, maddi ve manevi ilimlerin beraber yürütülmesine bağlıdır. Yaratılış gayesini anlamayan ve maneviyattan habersiz olan insanlar, fen ilimlerinin zirvesine çıktıkları halde, ne kendilerini ne de kâinata tecelli eden ilahî tasarrufları okuyabildiler.

Sadece maddi terakkiye ehemmiyet verilip, iman, fazilet, uhuvvet ve ahlâk ihmal edilirse, insanlar birbirinin maddi ve manevi hukukuna tecavüz eder, cemiyetin nizam ve intizamı bozulur. Tarih bunun acı misalleri ile doludur.

Malûmdur ki, inanmak yaratılışın bir gereğidir, fitrî ve ebedî bir ihtiyaçtır: Bu bakımdan o asla terk edilemez, fert ve cemiyetin bünyesinden tecrit edilemez. Peygamberlerin mekânı, evliyaların diyarı olan Şark insanında maneviyat, fazilet ve muhabbet vardır. Bediüzzaman Hazretlerinin de ifade ettiği gibi;

"Enbiyanın ekseri Şark'ta ve hükemanın ağlebi Garp'ta gelmesi Kader-i Ezelinin bir remzidir ki, Şark'ı ayağa kaldıracak din ve kalbdır; akıl ve felsefe değildir.”[28](#)

Bu bakımdan, dinin yerini hiçbir ideolojik düşünce, ictimâî disiplin, kanun hâkimiyeti, ilim ve felsefe dolduramaz. İctimâî hayatın mânevî râbitalarını güçlü kılan ve ayakta tutan en büyük esas dindir. Cemiyetin bünyesinde dinî hissiyatın sürekli canlı tutulması şarttır. Aksi hâlde, cemiyet-i beşeriye dinden kopartılırsa lakayt, serseri ve anarşist olur. Artık kanun kuvvetiyle asayiş temin edilemez. Bu noktada cemiyet ya **“rüşvet-i mutlaka”** veya **“istibdat-ı mutlaka”** ile ancak ayakta tutulabilir. Bu mevzuya dikkatleri çeken Bediüzzaman Hazretleri şöyle buyurmaktadır:

“Ey... bedbaht hamiyetfürûş! Dikkat et; bu milletin bazılarının din ile

bağlandıkları râbitaları kopmasın. Eğer böyle ahmakâne, körü körüne topuzların altında bazılarının dinden râbitaları kopsa, o vakit hayat-ı ictimâiyede bir semm-i katil hükmünde o dinsizler zarar verecekler. Çünkü, mürtedin vicdanı tamam bozulduğundan hayat-ı ictimâiyeye zehir olur.”[29](#)

İttihad-ı İslam’ın temeli, Müslümanlar arasındaki hakiki kardeşlik bağlarıdır. Peygamber Efendimiz (sav.) Medine’ye hicret ettikleri zaman, Mekke’den gelen muhacirler ile Medine’deki ensarı birbirleri ile kardeş ettiler. Bunun üzerine

“Müminler sadece kardeşirler. O hâlde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki, O’nun merhametine nail olasınız.”[30](#)

ayeti nazil oldu. Bu ayete göre, sadece ensar ile muhacir değil, Hz. Adem’den (a.s) kıyamete kadar gelecek bütün müminler birbirlerinin kardeşidirler. Bu hakikate binaen Hz. Adem (a.s) bütün mü’minlerin hem babası, hem de kardeşi olduğu gibi, Hz. Peygamber (sav.) de bütün Müslümanların hem kardeşi, hem de peygamberidir. Bir mümin için Resûl-i Ekrem Efendimiz ve diğer peygamberlerle kardeş olmaktan daha büyük bir şeref, izzet ve saadet olabilir mi? Evet, bir müminin kardeşi kâinatın fahr-i ebedisi olan Hz. Peygamber olursa, o kişinin gideceği yer de, inşaallah, cennet olacaktır.

Evet, yukarıdaki ayete göre dünyanın neresinde bir Müslüman varsa kardeşimizdir. Dili ve ırkı ne olursa olsun onu sevmemiz dinimizin emridir. Çünkü onlarla dini rabitamız vardır. Aralarında din, tarih ve vatan bağları bulunan ve aynı vatanda yaşayan Müslümanların rabita-yı vataniyeden dolayı da birbirlerini, daha ziyâde sevmeleri lazımdır. Öyle ise aynı vatanda yaşayan, asırlarca cihad arkadaşlığı yapan, bu vatani beraber kurtaran ve muhafaza eden; birbirlerinden kız alıp kız vermek suretiyle aralarında akrabalık bağı oluşan, âdeta et ile kemik mesabesine gelen Türk’ler ile Kürt’lerin birbirlerini daha ziyâde sevmeleri aklın ve vicdanın gereğidir.”

Kalplere sürur ve neşe veren bir durum da şudur ki, kıyamete kadar gelecek bütün müminler birbirlerinin dualarından hissedardırlar, her namazda okunan;

“Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, anamı-babamı ve bütün inananları bağışla.”[31](#)

duasına mazhar olmaktadırlar. Başta Peygamber Efendimiz (sav.) olmak üzere, sahabe-i kiram hazretlerinin, bütün mürşitlerin, evliyanın ve bu kadar müminin yapmış oldukları bu duanın Cenab-ı Hak tarafından kabul edilmemesi mümkün müdür?

Şunu da önemle ifade edelim ki, İslam kardeşliği, nesep ve kavmiyetten daha önemli ve daha üstündür. Çünkü; din kardeşliği Hz. Adem'den tâ kıyamete kadar gelecek bütün müminleri içine alan çok geniş bir dairedir.

Sahabelerden biri Selman-ı Farisi'ye *"Hangi ırktansın?"* diye sorduğunda o şöyle cevap verir: ***"Ben, İslam'ın oğlu Selman'ım."***

Evet, imandan ve İslamiyet'ten doğan kardeşlik, güneş kadar parlak ve dağ gibi kuvvetlidir. Bu kadar sağlam ve ulvi sebepler var iken, müminlerin ve İslam devletlerinin çakıl taşları hükmünde olan bazı kusurlara takılıp kalması kâr-ı akıl değildir.

"Âlem-i İslam'daki ihtilafı tadil edecek çare nedir?" sualine Bediüzzaman Hazretleri şu harika cevabı verir:

"Evvela; müttefekun aleyh olan makâsıd-ı âliyeye nazar etmektir. Çünkü Allah'ımız bir, Kur'anımız bir, zaruriyât-ı diniyede umumumuz müttefik, zaruriyât-ı diniyeden başka olan teferruat veya tarz-ı telakki veya tarik-i tefehhümdeki tefavüt; bu ittihad u vahdeti sarsamaz râcih de gelemes." [32](#)

Demek ki, bütün Müslümanlar kendi aralarında ittifak ve ittihad, kardeşlik ve muavenet bağlarını kuvvetlendirmeye azami gayret göstermeli; ihtilaf ve iftirakı netice verecek nifak ve şikaktan, adavet ve rekabetten son derece sakınmalıdırlar. Aralarında ihtilaf olan konuları İslam'ın dört ana kaynağı olan Kur'an, sünnet, icma-ı ümmet ve kıyas-ı fukahaya müracaat ederek hâletmelidirler. Bir ayette mealen şöyle buyrulur:

"Hep birlikte Allah'ın ipine (kitabına, dinine) sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun (bu) nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki, doğru yola eresiniz." [33](#)

Ayette geçen **“habl”** kelimesi, kalın ip, urgan, hâlât ve rabita anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Mübin’e, ahkâm-ı İslamiyyeye, ibadet ve taate sarılmak, ahd-ü emana sadık kalmak demektir. Bütün hayırlı işlere kavuşturan şeylere “hablullah” denilir. Malumdur ki, bir çukura veya denize düşen bir insan kalın ve kuvvetli bir ipe sarıldığı takdirde o tehlikeden kurtulabilir. En büyük bir rehber olan Kur’an’a, en müstesna bir önder olan Hz. Peygamberin (sav.) sünnetlerine sarılanlar da her türlü dalaletten, bidatlardan, sapıklıktan ve menfi fikirlerden kurtulurlar; hayatlarını istikamet dairesinde geçirir, dünyevi ve uhrevi saadete mazhar olurlar. Adalet ve iyiliği, uhuvvet ve muhabbeti, şefkat ve merhameti, Allah yolunda cihad etmeyi, muttaki olmayı ve her türlü menhiyattan uzak durmayı emreden İslam gibi şerefli bir din ile iftihar etmek lazım gerekirken, ırkçılık gibi, vehmi, hayali ve kuru bir dava ile övünmek akıl kârı değildir. Osmanlılardan ayrılan Arnavut kardeşlerimizin düştükleri durum, bizim için büyük bir ders olmalıdır. Zira, “aynı sebepler, aynı neticeleri doğurur.” kaidesi her zaman düstur olmalıdır.

Bediüzzaman Hazretleri, haricî düşmanların zuhur ve tehacümünde dâhilî adavetleri unutmak ve bırakmak lazım geldiğine şöyle dikkat çeker:

Cây-ı teessüf bir halet-i içtimaiye ve kalb-i İslam’ı ağlatacak müdhiş bir maraz-ı hayat-ı içtimaî:

"Haricî düşmanların zuhur ve tehacümünde dâhilî adavetleri unutmak ve bırakmak" olan bir maslahat-ı içtimaiyeyi en bedevi kavimler dahi takdir edip yaptıkları hâlde, şu cemaat-ı İslamiyeye hizmet dava edenlere ne olmuş ki; birbiri arkasında tehacüm vaziyetini alan hadsiz düşmanlar varken, cüz’î adavetleri unutmayıp, düşmanların hücumuna zemin hazır ediyorlar. Şu hâl bir sukuttur, bir vahşettir. Hayat-ı içtimaiye-i İslamiyeye bir hıyanettir...."34

Bediüzzaman Hazretleri İslam ülkelerinin parçalanmaması, ittihad-ı İslam idealinde birleşerek Batı’nın oyununa gelmemesi için büyük çaba gösterdiği o günlerde İttihad-ı İslam’ın önemini şöyle vurguluyordu:

“Bu zamanın en büyük farz vazifesi, ittihad-ı İslam’dır.”35

Başka bir eserinde ise şöyle buyurmaktadır:

“Azametli bahtsız bir kıt’anın, şanlı tali’siz bir devletin, değerli sahipsiz bir kavmin reçetesi; ittihad-ı İslam’dır.”36

Bediüzzaman Hazretleri,

“Millîyetimiz bir vücuttur. Ruhu İslamiyet, aklı Kur’an ve îmandır.”[37](#)

buyurarak birlik ve beraberliğin reçetesini ortaya koymaktadır. Evet, İslam dini, uhuvvet, ittifak, tesanüt ve muhabbet üzerine bina edilmiştir. Uhuvvet, insanların yegâne kurtarıcısı, içtimaî nizamın temeli, saadet-i beşeriyetin muhafızı ve muaşeret-i medeniyetin üssülesasıdır. Hayatın devam ve bekası, huzur ve saadeti ancak uhuvvet, ittihad ve tasanüdle mümkündür. Bu bakımdan, faziletperver her mümin, Müslümanlar arasındaki uhuvvet, muhabbet, birlik ve beraberlik bağlarını kuvvetlendirmeli; tefrikayı netice verecek her türlü fitne ve fesadın, nifak ve şikakın kapısını kapamak için gayret etmelidir. Zira, milletin ve vatanın birlik ve beraberliğini tehlikeye sokan en büyük tehlike tefrikadır.

Üstad Bediüzzaman Hazretleri, İslam ülkelerinin maddi ve manevi terakkilerine temel teşkil etmesi yanında İttihad-ı İslam’a da büyük hizmet edecek olan ancak, 31 Mart olayının patlak vermesi, Abdülhamid’in tahtan indirilmesi, Üstad Hazretlerinin İttihatçılara muhalefet etmesi ve Birinci Cihan Harbi’nin kopmasıyla sekteye uğrayan Medresetüzzehra idealinin Risale-i Nur külliyyatıyla tahakkuk ettiğini söylüyor ve önceki çalışmalarının buna bir hazırlık hükmüne geçtiğini şöyle ifade ediyor:

“Medresetüzzehra'nın hakikatı ise, istikbâlde çıkacak olan Risale-i Nur Medresesine bir zemin ihzar etmek idi ki, bilmediği hâlde ihtiyarsız olarak ona sevk olunuyordum. Bir hiss-i kablelvuku' ile o nuranî hakikatı maddi suretinde arıyordu. Sonra o hakikatın maddi ciheti dahi vücuda gelmeye başladı. Sultan Reşad (Merhum), ondokuzbin altın lirayı, Van'da temeli atılan o Medresetüzzehra'ya verdi, temel atıldı, fakat sâbık Harb-i Umumî çıktı, geri kaldı.”

“Beş altı sene sonra Ankara'ya gittim, yine o hakikate çalıştım. İki yüz meb'usdan yüzaltmışüç meb'usun imzalarıyla, o medresemize yüz elli bin banknota iblâğ ederek, o tahsisat kabul edildi. Fakat, binler teessüf, medreseler kapandı, o hakikat geri kaldı. Fakat Cenâb-ı Hakka hadsiz şükür olsun ki, o medresenin mânevî hüviyeti Isparta vilâyetinde tesis edildi, Risale-i Nur'u tecessüm ettirdi. İnşâallah istikbâlde, Risale-i Nur şâkirdleri, o âlî hakikatın maddi suretini de tesis etmeye muvaffak olacaklar...”[38](#)

Medrese ve tekkeler kapatılınca Cenab-ı Hak lütuf ve kereminden Risale-i Nur gibi

bir eser nasip etti. Eskiden dini ilimler medreselerde müderrisler tarafından okutulurdu. Burada tedrisat görenler ise on yıl okuduktan sonra ancak tefsir, hadis, kelam ve fıkıh gibi âli ilimlere çıkabilirlerdi. Zaten o medreselerde herkes de okuyamazdı. İşte, kapatılan o medrese ve tekkelere bedel, Risale-i Nur; her meslek grubundan talebesi olan bir mektep ve medrese oldu. Bu öyle bir mektep ki, sadece belli bir yaş grubuna münhasır değil. Çocuklar, gençler, ihtiyarlar, hanımlar, mütefekkirler, araştırmacılar, ilim adamları bu mektebin birer talebesidirler. Bu eserleri okuyan herkes istidat ve kabiliyeti nispetinde ondan bir hisse alır, ondaki ulvi hakikatleri kalbine ve ruhuna nakşeder.

Şimdi bize düşen en mühim vazife, her güzelliğin esası olan iman-ı tahkikiyi kalplere yerleştiren Nur Risalelerinin neşir ve ilanına azamî gayret göstermektir. Bu sayede hem müminler arasındaki kalbi bağlar kuvvetlenecek, kardeşlik şuuru inkişaf edecek, hem de her konuda ortak hareket etme ve yardımlaşma ruhunun inkişaf etmesiyle Müslümanların maddi terakkileri de temin edilmiş olacaktır. Bu ruh ve bu şuur yaygınlaştıkça milletler arasındaki kardeşlik bağları, ülkeler arasında da tesis edilecek ve ittihad-ı İslam böylece tahakkuk etmiş olacaktır. Nitekim birçok İslam ülkesinde Nur Medreseleri'nin açılması ve Nur Risalelerinin tamamına yakınının Arapça ve İngilizceye tercüme edilmiş olmasıyla, büyük ekseriyeti bu iki lisanı konuşan İslam ülkelerinde Nurun hem tahkiki iman derslerinin, hem de içtimai hayata yön veren, dostluk ve kardeşlik bağlarını kuvvetlendiren düsturlarının benimsenmesi ve yaygınlaşmasıyla bütün dünya Müslümanları bir vücudun azaları gibi kenetlenmeye ve birlikte çalışmaya başlayacaklardır. Biz millet olarak bu manaya kuvvet verdiğimiz takdirde İslam ülkelerinin yöneticileri de bu beraberlik ruhuna bigâne kalamayacaklar ve onlar da milletlerine ayak uydurarak aynı davaya kuvvet vereceklerdir. İslam ülkeleri arasındaki ticaret hacmini çok ileri seviyelere çıkarmak için, bilim adamları ortak projeler üretecek, iş adamları da ortak yatırımlar yapacaklardır. Nitekim günümüzde de İslam ülkeleriyle ikili ilişkilerin daha da geliştirildiği, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Libya gibi bir kısım ülkeler ile vize uygulamasının kaldırıldığını büyük bir memnuniyetle müşahede ediyor ve bu gelişmeleri İslam âleminin istikbali açısından birer ümit ışığı olarak değerlendiriyoruz. Yine topraklarında milyonlarca Müslüman'ı barındıran Rusya'nın yanında bazı devletler ile de vize uygulamasının kaldırılması gündemdedir.

Her millet ve devletle sulh içinde olmak herkesin menfaatinedir. Zira insan, ancak barış ve sulh ortamında karşısındaki insan ile temas kurup kendi fikirlerini ona anlatır, onun görüş ve düşüncelerinden istifade edebilir. Bunun neticesi olarak da bir çok insanî ilişkiler gelişebilir. Evet, insan fitraten medeni olduğundan, onun insanlar ile iyi geçinmesi yaratılışının bir gereği ve İslam dininin icabıdır. İslam kelimesinin asıl manası müsâlemet olduğundan, onun ruhunda hâkim olan sulh ve barıştır. Zira, selamet ve müsâlemet İslamiyet'in ruhudur.

Kavga ve husumet ortamında görüşmek, fikir alış verişinde bulunmak ve ticari ilişkileri artırmak asla mümkün değildir. Nitekim bir ayette mealen şöyle buyrulur:

“Sulh, sizin için daha hayırlıdır.” [39](#)

Çünkü adavet ve husumetten herkes zarar görür.

Bediüzzaman Hazretleri Hristiyanların hakiki dindarları ile de dinsizliğe karşı ittifak edilmesini şöyle ifade eder:

“Hattâ hadîs-i sahihle, âhir zamanda İsevîlerin hakikî dindarları ehl-i Kur'an ile ittifak edip, müşterek düşmanları olan zındıkaya karşı dayanacakları gibi; şu zamanda dahi ehl-i diyanet ve ehl-i hakikat, değil yalnız dindaşı, meslekdaşı, kardeşi olanlarla samimî ittifak etmek, belki Hristiyanların hakikî dindar ruhanîleri ile dahi, medar-ı ihtilaf noktaları muvakkaten medar-ı münakaşa ve niza' etmeyerek müşterek düşmanları olan mütecaviz dinsizlere karşı ittifaka muhtaçtırlar.”[40](#)

Başka bir eserinde ise şöyle buyurur:

“... şimdi bu acib zamanda, imanı bulunan ve hattâ fırak-ı dâlleden bile olsa onlarla uğraşmamak; ve Allah'ı tanıyan ve âhireti tasdik eden, Hristiyan bile olsa, onlarla medar-ı niza' noktaları medar-ı münakaşa etmemeyi; hem bu acib zaman, hem mesleğimiz, hem kudsî hizmetimiz iktiza ediyor.”[41](#)

Dipnotlar:

- [1](#) Nursi, B.S. Mektubat. Envar Neşriyat. İstanbul, 1996.
- [2](#) Nursi, B.S. Mektubat (26. Mektup).
- [3](#) Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İst. 1974, s. 495.
- [4](#) Canan, İbrahim Canan, İslam Işığında Terör, s. 225-227.
- [5](#) Nursi, B.S. Hutbe-i Şamiye
- [6](#) Nursi, B.S, Emirdağ Lahikası, (2. Cilt)
- [7](#) Nursî, B.S, Mektubat (22. Mektub).
- [8](#) Nursî, B.S, Mektubat (15. Mektub).
- [9](#) Taberânî, Mu'cemü's-Sağîr 1, 158.
- [10](#) Ebu Davud, Kitabül Edep Bab 121.
- [11](#) Hâkim, Müstedrek 4, 298.
- [12](#) Nursî, B.S. Mektûbât.
- [13](#) Nursî, B.S. Mektûbât.
- [14](#) Hucurat Suresi, 49/13).
- [15](#) Nursî, B.S, Tarihçe-i Hayat (İlk Hayatı).

-
- [16](#) Nursî, B.S. *Emirdağ Lahikası*, (2. cilt).
- [17](#) Nursî, B.S. *Emirdağ Lahikası*, (2. cilt).
- [18](#) Nursî, B.S. *Tarihçe-i Hayat*.
- [19](#) Nursî, B.S. *Münazarat*.
- [20](#) Nursî, B.S. *Tarihçe-i Hayat*.
- [21](#) Nursî, B.S. *Hutbe-i Şamiye*.
- [22](#) Nursî, B.S. *Münazarat*.
- [23](#) Nursî, B.S. *Hutbe-i Şamiye*.
- [24](#) *Necm Suresi*, 53/39.
- [25](#) Nursî, B.S. *Sözler*, (Yirmi üçüncü Söz).
- [26](#) Nursî, B.S. *Sözler* (Otuzuncu Söz).
- [27](#) Nursî, B.S. *Münâzarat*.
- [29](#) Nursî, B.S. *Mesnevî-i Nuriye*, (Zühre).
- [30](#) *Hucurât Suresi* 49/20.
- [31](#) *İbrahim Suresi* 14/ 41.
- [32](#) Nursî, B.S. *Sünuhât Tuluât, İşârât*.
- [33](#) *Âl-i İmran Suresi* 3/103.
- [34](#) Nursî, B.S. *Lem'alar*.
- [35](#) Nursî, B.S. *Hutbe-i Şamiye*.
- [36](#) Nursî, B.S. *Mektubat*.
- [37](#) Nursî, B.S. *Tarihçe-i Hayat*.
- [38](#) Nursî, B.S. *Tarihçe-i Hayat*.
- [39](#) *Nisa Suresi*; 4/128.
- [40](#) Nursî, B.S. *Lem'alar*.
- [41](#) Nursî B.S. *Kastamonu Lahikası*.